

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

.....
Namba 98

HASTINGS

Oketopa 1, 1922.
.....

TE PIHOPA HOU MO WAIAPU.

Atirikina Hapata Wiremu

KO TE TOKOTORU EA O NGA PIHOPA O TONA KAWAI

He ruarua rawa nga whanau i penefi i te ao

I te 10 onga ra o te marama nei ka tu he ra wehe ma ta Pihopatanga o Waiapu ki te kowhiri tangata hei tango i te turanga pihopa o Hatiwika (Dr. W. W. Sedgwick) kua tuka nei i a ia ki raro. Tokowha te hunga i whakapupuria mo te turanga nei. Na te kaha kawenga o te pooti, ka tu te riri ta kia Hapata Wiremu.

Ko Atirikina Hapata Wiremu, te Atirikina o Waiapu, ko te matua i a ia o tona whanau ki te tu hei Pihopa o tona tupuna ko Wiremu Parata (Dr. William Williams) te pihopa matua o Waiapu. I te tau 1870 ka mate ki Nepia. Ko tona matua, ko Mita Renata (Dr. William Leonard Williams) i te ano hei Pihopa mo Waiapu i muri iho i a Pihopa Teahi a iue nei ki tona matenga 1894. Kaati i tenei wa, me ki ake pea "he uri tangata" kua tu atu ko taana tangata hei tana turanga teitei. Ka toru ai nga whakatipuranga Pihopa o tenei whanau. He mea miharo. Ima ano tetahi ahuatanga rupeke te tokaturo nei, reo maori katoa, nuku atu hoki. He ahuatanga ano tenei e tika ana mo tenei Pihopatanga, i te tokomaha o nga Maori e whakananu ana i roto.

.....
He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Toa Takitini

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Toa Takitini," Box 300, Hastings.

1076

TE TOA TAKITINI Oketopa 1. 1929.

ATIRIKONA HAPATA WIREMU.

I whanau ia ki Waerenga-a-Hika, Turanga, 1860. I Whakaakona ia ki Christ's College, Christchurch. I riro i a ia he Karahipi o te University o Niu Tireni, ka riro mai tona B.A. i te tau 1880. Hiki tau ake ka tac ia ki Jesus College Cambridge, ka waiohia ia hei Rustat Scholar. Ka riro mai tona B.A. o Cambridge 1884, tona MA, 1887 me te karanga-tanga 9th Senior Optime. I riro mai i a ia Litt.D. (N.Z.) 1924, me te Litt.D. (Cambridge) 1925. I a ia i Kemureti, he tangata toa ia ki te purei whutu-paoro, a ko ia hoki te kapene o te tiima o te Kareti.

I tu ia hei kai-whakaako awhina mo Halleybury College mo tetahi wa. No te hokinga mai ki Niu Tireni, ka tu ia hei kai-whakaako mo te Rau Kareti 1895. Ko ia te Atirikona o Waiapu mai i te tau 1907. Ko ia tetahi o nga kai-whakamatautau o nga kura minita mai o te tau 1910. No te tau ka huri 1928 ka tapa ia ko te Minita Whanui (Vicar-General). Ko te karanga Takutatanga i uhia ki a ia mo taana pukapuka i tuhia e ia o te Reo Maori (Maori Dictionary), a ko taua pukaquka hei O mo te reo Maori mo nga whakatupuranga.

Ko Hapata Wiremu tetahi o nga tangata matau o te Motu. He toa ia mo ia whakapuputanga o te matauranga. He tino pahika atu ia mo nga mea maori katoa—te reo—nga mahi—nga tikanga—nga whakahaere—nga raweke. Ahakoa te tini o nga mea nunui e pahaotia ana e tona hinengaro; i aata akona ano e ia te mahi ta nupepa. I whakaturia ia e te Kawanatanga hei Tiamana mo te Komiti whakatikatika mo nga ingoa maori o te Motu.

ETAHI O NGA WAEA MIHI MAI.

Tenei matou nga iwi o Waikato ka tuku atu i to matou whakamihi mou kua noho mai i te nohoanga Tapu. Tena koe i raro i te maru o te Atua nui.

Te Puea Herangi, Ngaruawahia.

E koa ana matou ka eke koe ki te taumata o ou matua.
Kia ora.

Paora. Te Kaha

I whakaaetia he motini i nanahi e te Hinota o te Pihopatanga o Akarana kia tuku mihi atu ki a koe mou i karangatia hei Pihopa mo Waiapu.

Sinkin Diocesan Sec., Auckland.

Kanui te hari me te koa mou ka tu hei pihopa mo matou.
Kia Ora.

Hemi Rapaea, Porangahau.

Ehara rawa ahau i te tikanga tangata ka tuku mihi atu nei ki te Pihopatanga o Wiapu mo te tika o ta ratau kowhiri. Ana, to mohoh!

Tenei matou tahi ko nga maori e mahi ana i konei te tuku whakawhetahi nei me te mihi atu.

Bulstrode, Whakarewarewa.

Kia ora koe. E hari ana matau mo te karangatanga i a koe hei Pihopa mo Waiapu. Ka hari to matau Komiti i Ranana.

David Calder, Wellington.

Tukua ahau kia mihi pono atu kia koe e te Pihopa.

Myers, Govt. Buildings, Wellington.

Hari ake nei mo te otinga o te mea tika. A matau mihi me a matau inoi.

Bell, Auckland.

Aku mihi me a te Pihopatanga katoa.

Archbishop, Parnell.

E koa ana ahau mou i tango i tena turanga teitei. E mihi ana ahau ki te Pihopatanga ki to whanau me to taua kura.

K. S. Williams, P.B., Wellington.

A matau mihi kia koe kua whiwhi na i tena turanga. Ma te Atua koe e manaaki.

Te Whanau a Apirana, Tikitiki.

E hari ana e koa ana ka ai koe hei awahina i a Aotearoa Ka hao te rangatahi.

Akarana Maori Assn., Auckland

Kanui te mihi ki te otinga paitanga o te taha ki a koe. Ka whai matua i a koe mo nga mahi mo nga whakaaro. He mea ma te Runga Rawa e arahi.

A. T. Ngata, P.B., Wellington.

E koa ana mou kua karangatia hei Pihopa mo Waiapu. Ma te Atua koe a tiaki e whakakaha ki te mahi a te pihopa.

Hatara Awarau, Tokomaru Bay.

Kei te tino hari toku ngakau kua tu nei koe i te turanga o to matua o te Wiremu. Kia ora tonu koe. Ma te Atua koe e whakakaha e tiaki hoki. Kia ora tonu koe hei ako i te iwi.

Goffe, Cambridge.

Kanui te koa me te mihi mou kua hikitia atu ana ki te tuunga o to matua. Kia ora tonu koe.

Raumoa Balnevis, P.B., Wellington.

Kanui te hari me te koa mo to tuunga i te turanga o matua. No Taupara hoki koe. Aroha.

Henare Ruru, Karaka.

Kite Atua ano te whakawhetai mou kua karangatia nei hei matua mo tena pihopatanga, hei whakaruru hau hoki mo te iwi Maori. E kake ki te marae o to matua me to tupuna. Tena koe te toka tu-moana i aio ai a roto. E piki ki runga i to waka i a Aotearoa. Kia ora.

Nga Mema Maori Akarana Hinota, Auckland.

ATIRIKONATANGA O HAKI PEI

HUI A TE KOMITI TUMUAKI.

No te turei te 17 o Hepetema i tu ai te Hui a tenei Komiti ki Pakowhai, waahi o te Wairoa.

Tumuaki o te Hui

Pihopa o Aotearoa.

Nga minia i tae mai:—

Rev. Wi Pere Mataira, Nuhaka.

Rev. Hemi Huata, Mohaka-Wairoa.

Rev. W. Rangi, Waipawa.

Rev. R. Rangiaho, Waipatu.

Rev. P. Hakiwai, Moteo.

Nga mangai-reimana i tae mai:—

Hori Tupaea, Heretaunga.
 Paraire Tomoana, Waipatu
 Ihakara Rapana, Waipatu.
 H. T. Hutana, Waipawa.
 Hemi Rapaea, Porangahau.
 Kurupo Tareha, Waiohiki.
 Paora Kurupo, Moteo.
 Hapeta Tiopira, Omahu.
 Piwa Mihaere, Tangoio.
 Netana Nehemia, Mohaka.
 Hata Tipoki, Wairoa.
 Turi Carroll, Wairoa.
 Tiaki Mitchell, Wairoa.

I tae mai ki tenei hui etahi Ringatu, Ratana hoki. I minamina kia mohio ki nga mahi o enei tu momo hui. No te kitenga, me te rongonga he nui to ratau mihi.

I whakapuaretia te hui ki te inoi. Na te Heckeretari i panui nga meneti o te hui i tu i a Hune 14 ki Omahu, paahitia ana.

NGA MOTINI I PAAHITIA.

(1) Heckeretari.

I whakaritea e te hui ko Rev. W. Rangī hei heckeretari mo tenei tau.

(2) 1. J. Mitara 2. P. H. Tomoana.

Ma te Pihopa o Aotearoa e whakarite he whakamatautauranga mo nga Kai-Karakia e hiahia ana kia mana ratau mo he Kauwhau, engari me matua tae mai he whakaae a te minita o te pariha.

(3) 1. Turi Kara Rev. W. Rangī.

Kia riro ma te Pihopa o Aotearoa e tono ki te Tari, kia puta he penibana mo Rewi Tamihana hei whakamahara mo tona 57 tau e tu ana hei Kai-Karakia.

(4) 1. Turi Kara. 2. Rev. Hemi Huata.

(a) E tono ana tenei hui o te Aitrikonatanga o Haaki Pei ki nga Kai-Tiaki o te Aute Kareti kia whiriwhiri pai mai ratau i te tono a te Iwi, kia whakaturia he kura minita mo te Iwi Maori ki te taaha o te Aute Kareti, a me ki taua kura ko te Upper Department o te Aute.

(b) Ko te whare mo nga tamariki o te kura minita me whare wehe, a ko taua whare ma te Motu katoa e whaara, engari ko te kai me hui atu ki te kaianga o nga tamariki o te kura kia ngawari ai nga raruarau.

(c) Ki te whakaetia tenei tono ko te whakaaro o tenei hui me whakahoki mai ki tenei kura nga moni katoa e

whakapuna nei ki nga tamariki Maori e kura ana i St. John's College, a ko taua moni hei kaupapa oranga mo tenei kura minita o te Iwi Maori.

- (5) 1. Hori Tupaea. 2. Rev. Hakiwai.
I te mea kei te tu he Hui a te 12 o Hanuere e heke iho nei, he whakamaharatanga mo te hurihanga o te Rau-tau o te Haahi Maori ki te Waimate: ko te whakaaro o tenei Hui me haere nga minita, me nga mangai-Reimana o tenei Atirikonatanga hei hoa mo te Pihopa o Aotearoa ki taua Hui.
- (6) Mo te haere a te Pihopa ki Ingarangi: I hikitia tenei take, kia aata uia nga whakaaro o Ta Apirana Ngata. I korerotia hok he riiwhi mo te Pihopa o Waiapu, a i kotahi te whakaaro o te Hui.
- (7) 1. Rev. Hemi Huata. 2. Rewi Tamihana.
Nga Mihana, me nga Karakia Whakau: I hikitia enei mo te Hinota ki Nepia.
- (8) 1. Hori Tupaea. 2. P. H. Tomoana.
E whakamana ana tenei Hui i a Turi Kara me te Hata Tipoki hei kai Whakahaere (organisers) i nga mahi o te Haahi e pa ana ki nga pariha o Mohaka me te Wairoa.
- (9) 1. Turi Kara. 2. Hata Tipok.
Mo te nama kei runga i nga pariha o te Wairoa me Mohaka £322/13/8: e tono ana tenei Hui ma te Pihopa o Aotearoa e whakatakoto ki te aroaro o te Standing Committee i Nepia te whakaaro a nga tangata o enei pariha, ara kia topea atu tetahi hawhe o te nama, i te mea kaore i te tokomaha nga tangata Mihingare hei whakarite i taua nama. Ki te mana tenei tono tera e tae atu te moni £161/6/10 i nga ra whakamutunga o Tihema.
- (10) 1. Hata Tipoki. 2. P. H. Tomoana.
Ko te whakaaro o tenei Hui he mea pai kia whakapipiri haere nga Hahi i roto i te Iwi Maori, me te rapu tonu i nga kaupapa e taea ai te whakakotahi o aua Haahi.
- (11) 1. Rev. Hakiwai. H. K. Rapaea.
E tono ana tenei Hui kia waiho ko te wenerei 16 Oketopa, 10 a.m. hei poropoaki toputanga ma nga Atirikonatanga o Waiapu ki te Pihopa o Waiapu. Te komiti whakahaere ko Rev. Hakiwai, Hori Tupaea, Ihakara Rapana.
- (12) Hori Tupaea. 2. Hata Tipoki.
(a) E tono ana tenei Hui ki te Pihopa o Aotearoa kia rihaina a Piri Munro i tona kai tiakitanga mo te Hooro a te Haahi i te Wairoa, a kia tu ko te Pihopa o Aotearoa hei riiwhi mona.
(b) Kia tukua atu hoki e te Pihopa o Aotearoa nga mihi a tenei Hui kia te Omana mo tona kaha ki te tiaki pai i nga

whakahaere o taua Hooro. i mau tonu ai ki te Haahi.

- (c) Kia tonoa e te Pihopa o Aotearoa nga pukapuka whakaatu i nga kaute o te Hooro i te roia. mai o te timatanga tae mai ki tenei ra.
- (13) 1. H. K. Rapaea. 2. Hata Tipoki
Ko te whakaaro o tenei Hui ko nga minita e mahi nei i roto i te Haahi Maori, a kei roto i nga iwi ke e mahi ana. a kaore hoki he huarahi ke atu e puta mai ai he oranga mona, e tika ana kia tirohia tenei ahuatanga, a mehemea ka taea e te Standing Committee o te Pihopatangata tetahi waahi oranga ma te Pihopa o Aoteroa e whakatau i runga ake i te oranga e puta ana kia ratau i tenei wa.
- (14) 1. Turi Kara. 2. P. H. Tomoana.
E mihi ana tenei Hui ki nga mea o nga minita Maori kua whakaturia nei hei minita Takiwa. ara Kai-Tirotiro Tuarua. He honore tenei. E tumanako ana hoki tenei Hui kia tipu kaha nga whakahaeire me nga mahi o ia Atirikonatanga i runga i a ratau mahi.
- (15) 1. Rev. Huata. 2. Rev. Mataira.
E mihi ana tenei Hui ki te Pihopa o Waikato mo tona aroha nui ki te Iwi Maori. i a ia i whakatu nei i tetahi o ana minitia Maori hei Atirikona tetahi. ko tetahi hei Kenana.
- (16) 1. Henare Hutana. 2. Rewi Tamihana.
E tono ana tenei Hui ki nga minita me nga mangai-reimana kia kaha ki te toha haere i ta tatau pepa i te Toatakitini ki o ratau takiwa.
- (17) Mo te whakatu i tetahi o nga mangai-reimana o te Wairoa hei mangai ki te Hinota: i hikitia tenei take.
- (18) I whakaaetia te tono a Matene Whaanga kia tu te Hui a te Komiti Tumuaki ki Nuhaka a te tau e heke iho.
- (19) E tono ana tenei Hui kia whakaurua mai ano e te Heke-retari o te Pihopatanga te Credit Side o nga Kaute o nga Pariha, kia marama ai hoki te tino nama o tena pariha. o tena pariha.
- (20) 1. P.H. Tomoana 2. H.K. Rapaea.
E tautoko ana tenei Hui kia wehea te Ratapu tuatahi o Tihema. te ra i whakawahia ai te Pihopa Maori tuatahi. hei ra whakawhetai ki te Atua mo Taana manaakitanga i te Haahi Maori.
- (21) 1. Turi Kara. 2. J. Mitara.
E tautoko ana tenei Hui i te motini i pahitia i te Hui i Aorangi mo te tokotoko a te Pihopa.
- (22) 1. Rev. Hakiwai. 2. K. Tareha
E mihi ana tenei Hui ki te tangata whenua mo nga manaakitanga o te marae. me te pai o nga take o te Hui.

NGA RETA TUKU MAI.

Ki nga Etita: Tenei kei te kite iho i nga whakaaro o etahi tangata me to nga Etita hoki mo te haere a te Pihopa o Aotearoa ki Ingarangi. mo te kore ranei e haere. Kua whakapuakina e Apirana Ngata tona whakaaro—he whakaaro. he mea aata hurihuri -- ara kia kua te Pihopa e haere. Ko etahi take e kite iho ana au he uaki noaiho na te ngakau tohetohe. Kaore he painga o tenei. Kua ki nga Etita e tukuna ana tenei take ma te hui ki te Waimate e whakataua. E kore au e tae ki te Waimate. na konei e whakapuaki ana au i toku whakaaro.

Kaore aku whakamarama i nga tika i nga he ranei o te haere ate Pihopa ki Ingari, engari e ki ana au te mea kua tautohea nei tenei take, pai ke te noho o te Pihopa. Kaore rawa he pai o te haere. i te mea kua wehewehe nei te Iwi. Mei kotohi te whakaaro o te Iwi ka pai, kaore he maharahara o te haere. Ahakoa tukuna ma te hui ki te Waimate e whakataua ka tautohe ano; ki te patu te hui i te whakaaro o Apirana tera ranei ia e whakaae ko te hui kei te tika, a ko ia kei te he? Kia mahara hoki tataua he tokomaha e whakaae ana ki ta Apirana Kaore he he o te noho, engari te haere tera pea he he. Ko taku tenei, e noho ki te tapaapa i to maara, ki te huihui i nga moruhu o te Iwi Maori.

Na R.T.K.

Ki nga Etita: Ehoa ma kia ora ano. Panuitia atu te mihi a te Hahi o Motiti kia Mr. and Mrs. Gordon o Clive, H.B. mo to raua aroha kua tae mai nei i te 1st o Oketopa nei. He tino he taonga a raua mea i toku mai nei, ara he whariki mo te waahi tapu o to matou whare karakia. Mamae ana toku ngakau mo tenei mea nui ka whakawhiwhia nei ahau. Kaore nei ahau e mohio ana ki toku ara whakapapa ki tenei pakeha raua ko tona hoa wahine. he maori ke nei ahau, e hara rawa i te mea totika hei whakaarotanga mai ma nga uri o nga tangata.

Kia tau ano kia korua te manaakitanga a to tatou Matua i te waahi ngaro, mo tenei aroha nui a korua ki te mokai Hahi o Motiti nei. Me ki noa ake te whakaaro, matangaro te ara tangata, na te ara whakapono ka kiia tatou e to tatou Tikanga he tuahine he tungane. he tuakana he teina.

Pene Ngamanu

Motiti Is. Tauranga

Kia Pihopa Peneti: E pa. tena koe me tou whare katoa. Kia ora i raro i manaakitanga a te Kaharawa i runga. Ka huri iho te mihi.

Kua kitea e te Hahi Ringatu nga korero i roto i te Toa ahua taumaha te paanga mai ki toku tihana. Na o minita i

tuku aua korero. Epenei ana. i ki ahau ko te potuatini te atua o te Kooti. Kaore i pera. I penei ke: he mea tango mai te karakia a te Kooti i te Paipera a te Mihingare.

No aku kupu mihi kia koe i te Poroporo. na Peni Hakiwai i tango aku korero. Tetahi o aua korero i ki ahau: kua kanga te hapati e te Karaiti. Kaore i pena. engari i penei ke: kua kanga te Ture e te Karaiti, ko te ture o te kotinga kia Apera-ham. Kara 3, 13, 14.

Mo te hapati: i ki ahau kei te he te hapati a te Ringatu. Kaore i pena. I na ke: kei te he te mau a te Ringatu i taana hapati, no te mea he purei piriole. he whutupaoro. he kai pia he mahi kino nga mahi i te hapati. Ko te hapati tika ia ko taua rahoroi. E hoa kia pai a taua tamariki mo nga manaakitanga kei te heke iho.

Pihopa Tumatara. Te Teko

14/9/29

Etita ma: Tena korua. nga kai pupuri i te manawaora o tatou manu, hei kawe korero ki tena marae. ki tena marae. No reira. ehoa ma. te Iwi, te Motu. tena koutou. Katoa. Tena koutou te ahuatanga o to tatou whaea o te Mura Hakaraia kua wehe atu nei i mua i a Ngati Rangatahi. Maniapoto, Matakore. Waewae, Pikiahu, Ngati Kauhata, Ngati Raukawa katoa. huri noa ki Maungaarake. Tetahi mate kaore nei ona painga. I whakaaro ahau pena ka kaha ki te whakapono ki te Atua. koare e pangia e era tu mate. No te paraire te 4 onga ra ka moe nga kanohi. ka kopi te waha. ka kore e uru he kai. No te paraire ano no te 12 onga ra katahi katino hemo. Tetahi mate rereke.

No muri i a te Mura ka hinga atu hoki ko te Manawaroa Te Aweawe. Ko tenei tonu tetahi o nga taitama rangatira o Raukawa katoa. Taanenuiarangi katoa. Kauhata katoa Ngatiapa katoa. Whanganui atu. Nga iwi katoa. me nga tipuna o te Motu nei i uru katoa raua. Na konei i tino kaha ai te aroha ki tenei tokorua. Haere e hoa. haere korua ko to whaea. Haere i Rangiatea. i te Paeroa. i te Aputa ki Wairau. Haere ra te iringa o te ingoa o Ngati Raukawa. i kiia ai ko te Manawaroa o Ngati Raukawa katoa. Na te Atua koe i aata tiki mai i mau atu. Haere atu ra ki to Matua i te rangi. mana korua ko to whaea e aata whakaokioki. a taea noatia te ra aranga mai. Haere ki te iwi i te po. ki te huinga o te kahurangi ka oti atu.

Taku tangi mo te Mura. ko te tangi a tona kuia a Hinekioere. Kei nga moteatea e mau ana.

Ko taku tangi mo te Manawaroa. ko te tangi a tono kuia a Topeora. Ina:—

“Rangi korerehu i marewa atu ai. tahuri mai hoki korua

ko to kanohi. Waiho te mea ka riuu atu ki to whenua, taea te homai hei whakaara i taku moe. Whano, ka hurihia to tira e Riripo, kore tohunga mana hei wehe ki te wai, a hemo ake ai te aroha iau.

Naumai e te hoa, kawea ake au nga rere tangi mai o te wai kohatu.. Kia tutaki ake ai ko koe nei e te hika. Tito te taiapo, naku ra te ure. Kei hoatu hoki hei pac, taku ahi horoi, aku ngutu e mau ana te tinana."

I hui matou ki te Tari o te Minita Whakaputa ai i a matau mihi mo te Manawaroa. Ko te aroha nui rawa nei. He uri tangata, he pai, he whanui i arohatia ai.

Taite Te Tomo,
P.B. Wellington.
16/10/29.

HE HINGANGA TOTARO.

Kua tae mai te rongu kua takoto a Rakena Manawaroa Te Aweawe i te moenga roa, ki tona kainga ki Rangiotu. I hoki mai i te toro i ona hoa, ka hangai tonu ki te keeti o tona whare ka pa ohorere mai nei tona mate, hemo tonu atu. E 62 tau tona pakeke. Uhi ana te kapua pouri ki runga i ona hapu maha.

He tama ia na Hara Rakena Te Aweawe, he tino rangatira no Rangitane me Ngati Raukawa. Ko tona ingoa e mohio whanuitia ana ko Rea Larkins. I akona ia ki te Aute Kareti. He toa ia mo te purei whutu paoro. I uru ia ki te tiima o te Kareti i te pureitanga ki te tiima Maori i te hokianga mai i Ingarangi i te tau 1888. I uru hoki ia ki te Hawke's Bay i te pureitangi ki te tiima a Stoddart.

I te wa o te Whawhai Nui, he maha nga mahi awahina i mahia e ia. I tukuna e ia tona waahi i Rangiotu hei puni mo nga hoia o te Rifle Brigade. He tangata mohio ki te ahu whenua me te whiwhi hoki.

NA TE TOA.

Ano nei te ahuatanga o nga kupu a R.T.K. ko nga Etita etahi kei te tautoko kia haere te Pihopa ki Ingarangi. Kaore. He hunga tu-waenganui nga Etita. Ma te iwi ke te kupu: me haere ranei, kua ranei. Engari ko ta te Toa i whakamarama ai ko te taha e ki ana me noho.

Kua pai ra tenei take. Kua kore i waiho mo te hui rawa ki te Waimate whakaoti ai. Kua whakaotia e te Hui a te Taha Maori o te Hahi i Nepia, ma te Pihopa noa raua ko Ta Apirana e kororerero taua take.

I whakaactia e te Hinota o te Pihopatanga o Waiapu kia puta he whakaaro ma te Hahi kia Rewi Tamihana o te Wairoa mo te 57 tau ona e tu ana hei kai karakia. Ko te motini na Atirikona Hapata Wiremu i kokiri na te Pihopa o Waiapui tautoko. Ko te whakaaro nei. me puta penei i te penihana, a tae noa te mutunga o ona ra.

Ko Rewi Tamihana ka 85 ona tau. I whakaakona ia ki te Raukahikatea mo te rua tau. Mai o taua wa ki naiane i ka 57 Tau ia e kai karakia ana. Ko tona kai karakiatanga rite tonu ki o nga minita, nuku atu hoki. Iua hoki ra e taea ana e ia nga wahi katoa ote pariha haere te karakia. He haere tonu mana i nga Ratapu katoa. E oti katoa ana i a ia nga mahi i whakareitea maana.

I tonu ia i te Hui a te Komiti Timukai i tu ki Pakowhai, kia kaati taana mahi, i te mea ka ahua atarua ona kanohi Kaore tona whanau i whakaae. I mea a te Hata Tipoki raua ko Turi Kara: Ekoru me hinga koe i runga i to mahi. Na te tokorua nei te whakaaro penihana mo to ratau kaumatua, tautokona nei e te Hinota.

NGA TAUWI: Kanui te whakarongo kirikiria ake o nga taringa ki te whakhua a etahi i enei kupu i nga ra nei. Me ki ake pea, na te kuare taua ahuatanga. Ki te karangatanga ratana: ko te hunga katoa i waho o te hahi ratana, he tauwi era, pakeha mai, maori atu. Kanui te kaha o te haere o enei kupu, otira ko te hunga whakaaro, kaore i te aro atu. Tena pea te wa e mutu ai te whakaihu waaki i aua kupu.

Nga Tauwi, he whakamaoritanga mo te kupu Pakeha Gentiles, mo te kuup Hiperu Goim. Ki te Hiperu, ara Hurai, he Goim katoa era atu iwi i waho atu i a ratou. Ko te take ko ratou te iwi i kowhiria e te Atua mona, a i whakamaui ai hoki nga Ture. Ko nga Tauwi i tango ki te tikanga o nga Hurai, i karangatia era he porohiraiti. Ka kite ai tatou he Tauwi te katoa i waho atu o te tikanga me te karangatanga o nga Hurai.

Na te Rongo Pai o Ihu Karaiti, ka mahue atu nga Hurai i kona karanga noa ai he Tauwi era atu o nga Iwi. Kia te Karaiti ia nona te katoa. Hoa 3.16 Korohe. 3.11 Na, ka mawhea mai ai ta nga ratana?

TE INGOA NEI AOTEAROA.

Ki te Toa: Tena koe, me a tamariki whakahaere i a koe. Tena koe, e whakaatu nei i nga kino, i nga pai, me te tika, me te pono o te tangata. He mea pai tenei ki au. Ahakoa pewhea nga korero e hoatu ana kia rongu te katoa, Kaore he mauahara i roto. E rite ana tenei ki te korero a-kanohi. I runga i te kaha wehe i te mamao hoki o nga takiwa e tupono

ai nga reo korero kia ratou, no reira he pai noaiho ki au nei te waiho ma ta tatou Pepa e whakaatu a tatou korero. He ao hou hoki tenei, me ona tikanga. Kua pahemo te ao tawhito ki muri; haere e nga iwi i te ture o te ao hou.

Mo te kupu a toku hoa a Ngakuru Pene Haare, e ki nei kaore ia e pai me tuhi a reta, engari me korero a-waha. E hoa ma, ki te tika hoki i te reta, ka tika hoki i te waha. Ki te he nga korero i te reta, ka he hoki i te reo. Kua koe e tapae kia matou. Kua puta a matou nei korero, a kua kite iho koe. E kore nga take e oti ki te nohopukutia, engari me korero. E ki nei hoki koe kei a koe te maramatanga mo Aotearoa. A, me karanga rawa he hui, ka whakahurimi ai i a matou kia koe, katahi ano koe ka korero. He kupu ahua whakahi tenei. Na reira e te hoa kaore he wehi mo tenei kupu, Mehe- ma ki te tupono atu e kore e urutu mai, he korero hoki. Ehara tenei i te kupu rere noa, engari he whakautu mo enei ahua kupu.

Mo taku take tuatahi, i pape taku reo. No te taenga mai nei o te pepa ka kite iho ahau i te he. Kaati me whakatika. Mo te utanga a Toto i te ngakau aotea ki runga ki te tangata: i utainaketia kia Ruanui raua ko Hinerauwharangi ko tona wahine.

He moteatea iho ki nga korero a oku hoa a Tuhitaare Heemi raua ko Wi Repa. E tautoko atu ana i te kupu a Tuhitaare a ki nei, ehara i a Kupe te tuatahi mai k tenei Motu. Engari kaore ia i whakahua ko wai taua tangata. Maku, taku e ki ake, ma tetahi taana. Ko te tangata tutahi ki tenei Motu he manu, he tiwaiwaka te ingoa. Ki te ki a nga kaumatua ko Ruatupua taua tangata ra, manu hoki. Kaati me whakamrama: E penei ana ko aua tiwaiwaka ra na Ruatupua. Ka tini haere ka tukua ki te ao haere ai. Ka tae mai ki tenei Motu. No muri ka tae mai a Kupe, ka kite i aua manu No te hokinga o Kupe ka korero atu ki a Turi kaore he tangata o te whenua. Ko nga tangata i kite ia, rokohanga atu ia e moe tupoupou ana, ko nga kumu kei runga, ko nga upoko kei raro. Na, kia mohio tatou, ko nga tiwaiwaka e titakataka nei ka hura ra hoki nga hukumaro ki runga ka riro kote upoko ki raro. Ko te kupu tera a Kupe.

E kore e taea te whakakotahi a te Waipounamu me Wharekauri ki raro ki te Ingoa nei Aotearoa. Kaati ano o era motu ingoa. Engari pea, me whakahua te kotahitanga o nga iwi runga i te tangata, ara i a tatou i te iwi Maori. Ko te rangimarie ko te aroha hei whakatutuki. E ki ana hoki te kupu: Whaia kia mau te kotahitanga o te wairua, he mea paihere na te rangimarie. Epeh 4.3. No reira kia ora ano tatou katoa. Na to koutou hoa pai.

Kapua Rangataua Keepa.

Purangi.

TE RAU TAU O TE WAIMATE.

Ki te Toa Takitini: Mau e toha haere ki nga marae o te Motu enei korero. A tenei tau e heke iho nei, 1930, ka huri te Rau tau o te Waimate; ara te whakanohanga e te Matenga me nga kaunatua o te Hahi i tenei kainga i te Waimate. hei pou tokomauawa mo nga mahi, me nga whakahaere o te whakapono ki runga ki te Motu katoa i aua ra.

I te hui i tu ki te Waimate tata ake nei: i reira te Akepihopa. I whakaritea me waiho te Ratapu. 12, onga ra o Hanuere 1930 hei ra whakawhetai nui, ki te Waimate ma te Motu katoa, Maori, Pakeha: a me hanga kia oti mo taua ra he Keeti (Lichgate) kohatu, me tetahi whakamaharatanga ki roto o te whare karakia. hei tolu whakamaharatanga kia te Matenga, me nga mihingare tuatahi.

No te hui a te Komiti Timuaki mo te taha Maori o te Pihopatanga o Akarana, i noho ki Kaikohe, i reira te Pihopa o Aotearoa, ka whakaritea ko taua Komiti tonu hei komiti whakahaere i tenei putake i roto o te taha Maori. I panuitia hoki i roto o taua hui te reta mai a te Akepihopa, kia whai waahi te taha Maori i roto i nga whakahaere, me nga whakaaro o taua ra nui. Na reira ka tukua atu nei ma te Toa Takitini e whakapaoho haere ki runga ki nga marae o te Motu tenei take nui. Ko nga whakaaro o nga iwi mo runga i tenei putake me tuku mai ki au.

W. N. Panapa.
Hekeretari Komiti Whakahaer,
Kaikohe.

PITOPITO KORERO.

Kua tu ko te Ropu Kai-mahi hei kawanatanga mo te katoa o Poihakena.

Kua kitea ko etahi o nga paanga mai o te mate Taipopiwa i matapuna mai i te kainga Tio (oysters).

I enei marama tata ake ka kitea na te kai merengi i rongoatia ki nga mea "whakamomona" te putake o te mate Koiango.

I mea a te Hiima, upoko o te taha Maori o te Hahi Weteriana, i taana whai korero i Hamutana: he mea whaka pungako noa te rongo rarurau mai o nga wahine Maori me nga Hainamana o Akarana.

Nuku atu i te 2000 mairo, mai i tetah pito ki tetahi moka te roa o te pihopatanga o Merenihia.

E kingia ana o te hunga i tae ki te whare porangi i Porirua, nuku atu i te 4000 he hunga i whanau tonu ki konei. e 2000 he hunga whakaeke, 17 he Inia he Hainamana.

Ki te 7 o Oketopa nei 1,207,200 te hunga kore mahi o Ingarangi. E 112,506 te hokinga iho i o te tau ka hori.

Ko te hunga kore mahi o Niu Tireni i naianei e 6206. I te 15 o te marama nei ka puta te kupu a te Kawanatanga ka whakawhiwhia ki te mahi te 5000. I tukua he mahi ma te 2765 e 650 kihai i pai.

Erua nga whare kohua ngaore (whitebait) kei te awa o Waikato, kotahi kei Tuakau ko tetahi e patata ana ki Te Kohanga. Kei te kaha te haere o nga mahi o nga whare nei i naianei. Rikarika te ngaore e haowa ana. Te moni e utua ana ki nga kai-hao, i etahi wa e eke ana ki te £100 i te ra.

I te Hupirimi Kooti i Poneke: i m ea a Justice Blair, e ahei noa atu te tangata ki te whakapeka i tona waka ma tona taha he, pena ma te pera e waingohia ai te kore e aitua.

MATE KOIANGI (DYSENTRY).

I runga i te mea e kite iho ana e heke haere ana to tatou tokomaha i etahi o nga rohe o te motu nei i whakaarohia ai me puta i a tatou etahi pukapuka tohutohu whakatupato mo etahi o nga mate e papangia nei tatou. He maha o tatou e matemate ana, i runga i te pohehetanga o nga mahi. Na te waiora noaiho etahi i puta ai.

Kaati, tera ano tetahi mate e papangia ana ki nga iwi o Ngatiwhatua me Waikato he mate Koianga ki etahi, he mate Koirere ki etahi, he mate Rere-toto ki etahi. Ehara tenei mate i te mate i pangia ki o tatou tipuna—he mea haramai no nga iwi o waho—no te Pakeha, no te Inia, no te Tainamana me etahi iwi atu.

Te putake mai he ngarara e kore nei e Kitea e te Kanohi Maori engari ma nga Karaihe Kaha (Microscope) ra ano e kitea ai. He maha nga tu. Ko tetahi e kore e kitea i nga whenua makariri, kei nga motu werawera anake taua ahua. E toru nga ahuatang ngarara kua kitea i tenei paanga mai ki Nui Tireni. Ko te ahuatanga kei te takiwa o Akarana, tae atu ki Waikato, e kiia ana he “Shiga” ara he ngarara e reka-reka ana ki te huka.

Ko te ahuatanga o te ngarara o taua mate koirere ki te takiwa o Tuwharetoa he “Flexner” ara he ngarara e pai ana ki nga kai miiti. Ina uru aua ngarara ki roto i te tangata ka tere te maha haere. Kei roto i te piro tana waahi i pai ai. Kei reira ka timata tana kai atu i te piro a ka puta mai he pirau haware. Kua ngau i roto i nga paatu o nga whekau o te tangata. Na reira ka mamae te kopu katoa, a ka pupuhi hoki, na ka timata te koihi. Na i te mea kei te kai tonu taua ngarara, ka hohonu atu tana kai, ka nui haere te mate o roto o te whekau a ka puta te toto i roto i te koraha.

Inaianei kua tino taimaha te turoro. Kua nui rawa te mamae o roto katoa a kua tino *honohono* hoki tana hiahia ki te Koraha tae atu te 30 ki te 50 haerenga i te ra a tino iti kore

rawa ranei te hua e puta mai : te nuinga he pirau he toto ranei. Ko nga waahi e ngau ana e kainga ana e nga ngarara nei kua tino rahirahi ara nga paatu o te whekau. Na konei kia tino tupato te whangai ki nga kai e he ana kei pakaru kua mate te tororo.

Nga Whakatupato mo te Katoa.

- (1) He whakama i nga kainga i roto me waho.
- (2) Nga aweawe katoa tahuna tanumia ranei.
- (3) Nga kai kohia ki roto o nga kapata whai taupoki; Kua he kai e tu noaiho kia puehutia, a kia muia ranei e te ngaro.
- (4) Penei ano nga whakatupato mo te whare iti, kia whai taupoki a ruia hoki ki te pungarehu.

Ko te ngaro te kai mau mai i taua mate. Ka uru te ngaro ki roto i te koraha i a ia e kai ana a ka hiahia ki te rapu kinaki, na ka rere mai me ana waewae paru ki runga i o kai a ka paremo ranei ki nga mate kikino katoa. Ko nga tamariki kopu ngoikore e paangia wawetia.

No reira e te iwi i te nui o nga mate hou o te Pakeha e whiu nei i a tatou ko tona tino rongoa ko te whakatupato. Hanga kia pai nga kapata e rua—mo nga kai a mo te hamuti a kia pai hoki nga taupoki. Me tino motu hoki te koraha noaiho ki nga waahi katoa. Ko nga mea taea te hanga nga whare tahataha ma te wai e hari nga kino (water closet and septic tank) ka tino pai rawa tena.

Ko nga marae, pa nunui ranei me kaha ki te rapu tikanga e taea ai te whakatu i enei whare-paku-wai. (Septic tank system).

No reira i te wa e pangia ana te takiwa e enei mate rere me whakawhaiti nga huhiuinga tangata, nga tangihanga, me nga haereere ki etahi atu takiwa marae. Mei kei te mate te whare kua e haere ki nga kainga o etahi atu. Tonoa te rata, te naahi, te kai tirotiro.

(5) Mo te mate o Waikato me Ngatiwhatua kua kitea ko tetahi putake na te meringi (water melons) ara te meringi e hokona mai ana i nga iwi ke o waho—Tainamana, Hinitu, Pakeha. No reira e nga iwi e nga hapu, kia tini haere ai tatou, kia kore ai tatou e matemate i nga tau e heke iho nei i tenei mate taurekareka, kua tatou e kai i te meringi e hara an i a tatou ake na te Maori i whakato. Otira me ka tohe tonu ki te kai i aua meringi me matua horoi a waho ki te rongoa muriho, ki te wai-Maori, ka hari ai ki waho kia whitia e te ra, ka mutu ka hari ai ki te pataka. Kahore hoki tatou e ata horoi ana i waho i mu a o te kainga.

Nga Whakatupato mo te turoro.

- (1) Kia motuhake ki a ia o ana ipu kai katoa a nga mea katoa e pa ana mo te tiaki mona.

(2) Me wehe ke tona ruuma. Me te kai-tiaki hoki kia tino tupato tana horoi i ona ringa i muri iho i nga paanga katoa ki te turoro ki ona mea ranei.

(3) Ko nga kino katoa o te turoro mauria ki tawhiti i roto o te tini karahiini ka kohua ai kia koropupu kia mate ai nga ngarara ka tanu ai.

Te Rongoa me te tiaki.

(1) Kaua e kai i te ra tuatahi. Heoi ano me inu he wai kohua. Me kai i te tote (Epsom) ia rua haora hei tahi atu i nga kino. Kahore hoki e he te wai-harakeke engari he kaha rawa pea mo nga tamariki. Kaua rawa te Koromiko e hoatu mo nga wiki tuatahi; ko tenei rongoa ko tona mahi he puru atu i nga ngarara kia kaua e puta mai a ka mate taua turoro. Kaua he miraka i te ra tuatahi engari te waipaare (barley) me te titiro tonu i te openga mai o nga kino—i te toto me te pirau-haware i roto. Me ka mutu te puta mai o enei mea whaka-roangia kia wha haora ka whangai ai ki te rongoa tote. I nga po ka whakata ai te hoatu tote. Me ka nuku tonu te ahua pai o te turoro, meinga kia rua ano whangai i te ra. I te ra tuarua me whagai tonu i te tote pera me nga tohutohu i runga ake nei. Ko nga kai he wai paare (barley); he wairaihi (rice); arrowroot; te wai puha; he huka

Kia kaba tonu te kai i tenei kai—te huka, kia huri mai ai nga ngarara ki te kai huka kia riro ai te ope i te rongoa. No reira hoki kaua e mutu te kai i te kai i te rongoa ope

Ko te ahua mo te whangai i te turoro i a ia e hoki haere mai ana ki te ora kia iti te mehua engari kia honohono. He pai te hoatu miraka konanu ki te wai paare (barley ki te wai raihi (rice) ranei. Ma te ora haere o te turoro me te hokinga o te koraha ki tona tikanga, ka tika ai te hoatu whakatupato i etahi atu ahuatanga kai hei kinaki. Ma te kai-tiaki hoki e whakaaro te mea e tika-ana. Kaua rawa he kai maro, uaua ranei kia tino ora ra ano te turoro.

Kaati, mo te mate o Ngatituwharetoa e taemai nei te rongoa e oraora mai ana i te rau-runu e ngaungautia ana, kua oti te whakamaramara i runga ake nei he tu ngararareke tenei i to te ngarara i kitea ki Waikato : Kahore hoki e tno taimaha ana tana whiu i te tangata. Ka ahei hoki te hoatu i nga wai-miiti (meat).

Kamutu ra nga whakamarama me nga whakatupato. Kia mau tonu te taiala ki te ringa kia taea ai te karo te patu

E. P. ELLISON.

Director Division of Maori Hygiene.

WHARE MANUHIRI O TUAKAU.

No te 28 o nga ra o Hepetema nei ka poua e Te Puea o Nga-ruawahia te Kohatu o te Kokonga mo te Whare Manuhiri kei te hanga inaianei hei kainga nohoanga mo nga Maori me nga ope haere mai o tawhiti e peka ki Tuakau.

Ko nga korero a Te Puea i ahu nui ki te mihi ki nga pakeha mo to ratou kaha ki te awahina mai i tenei take hei painga mo nga Maori i tutuki ai ki te tinanatanga kua whakaturia nei te pou tuatahi o te kaupapa o tenei whare. No reira e tohu atu ana ona whakaaro i te mea kua taongatia tenei mea ki konei, kia waiho tenei whare hei mea e kotahi ai nga whakaaro, nga tikanga a nga rangi e heke iho nei i waenganui i nga iwi e rua o Tuakau nei, i te Maori me te Pakeha.

I muri i a Te Puea ka whai-korero ko te taha ki te Tari mo te Ora, ara, ko takuta Pohau Erihana. I tohitu tonu ana korero ki nga pakeha mo nga mahi nunui e mahia ana e Te Puea hei awahina i ona iwi o Waikato. Me te Whare ka hangaia nei he hua ano tenei no nga mahi a Te Puea hei awahina i ona iwi o konei, ehara i te mea hei hohipera engari a nga wa e pangia ai te tangata e te mate ka kawea mai ki konei takota ai na, ka pai te kainga nei hei taenga mai mo te neehi mo te takuta hoki ki te tirotiro.

I puta ano hoki ana mihi kia Erueti Matete raua ko tona hoa wahine mo ta raua aroha ki te tekihana o te whare ka hanga nei. I mea ia, ki tona whakaaro he wahi tino pai rawa taua wahi he tunga mo nga whare penei no te mea he noho waenga. Te Tai whakararo me te Tai whakarunga o Tuakau ona nga tereina nga huhua waka hei hari mai, pera ano hoki te Tai rawhiti ka tika mai i nga waka maha i te papai o nga waka maha i te papai o nga rori. Te hauauru me te puaha o Waikato tere mai i runga i nga waka i te tai-pari kia u mai ano ko Tuakau. No reira i tino tika ai a Tuakau hei tunga mo tenei Whare Manuhiri.

I muri i a takuta Erihana ka tu mai ko te mema o te Taone Poari o Tuakau (Mr. Fulton). I ahu nui ano ana kupu mihi kia Te Puea ki te awahina i tenei taonga ka tu nei hei nohoanga a hei painga hoki mo ona iwi o konei a mo nga iwi haere mai hoki. Ehara i te mea hei whare noho anake engari hei hohipera ano i nga wa e pangia ai e nga huhua mate, na kei konei te takuta Maori me te neehi hoki ina tae mai ki te tirotiro i nga turoro. Ko tenei whare e ahei ana kia tu noa atu i nga tau maha kua huri ki muri he aha koa kua tu ra inaianei. E tu ana ia he mangai hei whakaputa i te kupu mihi tautoko hoki. mo te Taone Poari o Tuakau.

I muri tenei ka tu ko te pirihiimana (Constable Maiden), koia ra ano tana tangi korero he mihi ki te kaha o Te Puea me nga Maori ki te mahi i tenei take ki tutuki a, kua kitea i

tenei ra. I muri i tenei ka tu ko te tangata o te perehi nupepa o Tuakau (Mr. Hilary); koia ra ano te tangi o te korero kei te kupu mihi anake mo te tutukitanga o tenei taonga e kitea ai e te kanohi. He tangata tenei i awhina nui i tenei take ina perehitia ki te pepa nga mahi katoa i mahia hei whakaoho kia awhina ai te Maori me te pakeha. I takina e Waepeke ki te Ka mate! Ka mate! hei mutunga mo tenei mahi.

I muri i te mutunga o nga korero ka puta mai ta nga pakeha awhina ano hei whakapai i nga marae ara, kia tirotirohia etahi rakau tika e nga Maori hei tiri kia ataahua ai hei whakamarumara a ona ra e heke iho nei a ma ratou e whakaaro nga raruraru.

TE ROTO O OMAPERE

Ina tata nei i tu te Kooti Whenua Maori ki Kaikohe, ko te keehi nui i whakahaerea ko te taumau a etahi o nga hapu o Ngapuhi mo te Roto o Omapere, ara, ko te whenua i raro o te wai. Kei te whakahe nga kai-whakahaere o te Karauna ki taua taumau no te mea e ai ki ta ratou, kahore he mana motuhake i roto i nga tikanga Maori mo te oneone i raro o te wai. A tetahi hoki kua hokona e nga Maori a uta o taua Roto; no reira e whai wahi tahi ana te Karauna ki taua moana pera me te taumau a nga Mori.

Ko te taumau a nga Maori ehara i te mea ko te whenua anake i raro o te wai, engari e taumau ana ratou i te moana katoa i te mea he mahinga kai a reira na ratou. E tata ana ki te 2000 ki te 3000 te maha o te tuna e patua ana i a wa o te tau.

Ko taua keehi taumau a nga Maori kua nekehia mai ki Akarana nei whakahaere ai i te mea he nui nga tikanga kei roto hei tirotiro. Ki te kitea te tika me te kaha o te taumau a nga Maori mo taua Roto ka whakahokia ano ki Kaihoke whakawa ai.

I te whakawakanga ano o te Roto o Omapere ki Akarana i a Hune nei ka hinga te kereeme a te Karauna e mea nei ko te oneone i raro o te wai ehara i nga hapu o Ngapuihi engari no te Karauna. I kii te Kooti ko te Tiriti o Waitangi e tino mana tonu ana a, kei reira etahi rarangi e whakapumau ana i te tika o nga Maori. Ko te kereeme ate Karauna ki te oneone i raro o te wai kahore rawa he take i whakaaturia e u ai tana kereeme. Tera pea tenei keehi e tae ki te Kooti Pira a ki te Piriwi Kaunihera hoki.

Ka ora te mare i te WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TE MATE KOHI, Consumption.**TE PUTAKE O TE "KOHI."**

T. WI REPA, M.B., Ch.B.

TE KARO: Upoko V. B.

Engari tenei ke taca e tatau katoa; ka taea e te iti, ete rahi; e te matauranga, e te kore matauranga. Mehemea tatau ka kaha ki te karo kaore tatau e pa i te rakau a te kohi. Heoi ano te taumaha o tenei mea, ko te ahua o tatau whakaaro, o tatou mahara, ki te whai i nga tikanga o te karo. He tikanga hou tenei ki te nui o nga o te iwi. Ke nga tikanga hou hoki, he poturi te hinengaro kuare ki te manaaki. Otira he mea tino nui whakaharahara tenei kia tatau Maori. *Ko te ahua hoki o ta tatau poho te wai-rakau o te kohi.* Ta tatau whakaae ki tenei whakataunga, ko ta tatau *Kereeme*, he *mate Maori* te kohi. No reira ki te tahuri tatau ki te *karo* i te kohi, me kohura rawa ake i te putake o ta tatau noho, o a tatau tikanga, me nga whakahaere o to tatou oranga *ara me wariu hou e te Maori tona oranga me nga take o te oranga. Me huri te kaupapa, me whakahou o tatau hiahia, me tiroiro te huarahi ika e kore ai tatau e tamia ki raro e te kohi.* Kaati ke te *whakahau nei he whakahau ki te iwi kia whakarerea nga kaupapa nehera o te ora.* Ka kitea tonutia iho, ka uaua te take nei. Otira hei aha. Nga take nunui katoa hoki, he take uaua ki te whakaaro a te nuinga. Otira ahakoa te taumaha o te take nei, me tuku tonu ki te tahora hei matakitaki ma te iwi. Tena pea e kawa, tena e reka ta tatau take. Ma te wa e manaaki a nga tau e takoto mai nei i mua i o tatau roaro, o te hunga ranei ma ratau e whakaki o tatau tuunga i te ao.

Take tuatahi: Mehemea he tangata mate kohi kei roto o te kainga, o te pa, ranei, kia tere te whakaatu ki te Neeli ranei, ki te Takuta ranei. Mehemea hoki e mohio iho ana te tangata he kohi tona, me haere ia ki te Takuta. Kia wawe ia te tohutohutia. E rua nga mea hei whakaaro ma te turoro kohi: *Ko tona tinana; ko te iwi hoki. Ki te kore ia e ora, kia tupato ia kei tukua e ia tona kohi ki tetahi atu o te iwi.* Mehemea kei te noho tahi taua tangata kohi me ona whanau-nga, me wehe atu ia ki te whanga kei rere tona mate ki etahi. Me mare ia ki ro pakaru kaka ka tabu atu ki te ahi. Kua hei tuwha noa kei maroke ka rere i roto i te puehu ka ngo-ngo e nga mea ora.

Me korero, me whakaaro, me ako e te tangata kohi enei ruuri e whai ake, e ona kai-tiaki hoki.

1. He mate hoatu te kohi e tetahi ki tetahi. Ka rere atu taua mate i tetahi tangata, ki tetahi.

2. Te kakano o te kohi kei roto i te mare o te tangata kohi. Ko te mea kino ko te maroke o taua mare, a, ka puhia e te hau ki nga ihu o etahi tangata.

3. Ka taea te arai te kohi kei rere haere.
4. Mehemea kei tona kainga, kei tona teneti ranei, me tuwha te turoro kohi ki ro kapu, tini ranei. Me riringi ki roto kotahi tipunu kaporiki (Carbolic Acid).
5. Me 'tini' te paepae nei i roto i te 12 haora, tere atu ranei i tena. Me horoi ki te wai horopupu, ka riringa ki roto i tetahi rua kia rua putu te hohonu, ka tapuke atu. Ka mutu ka horoi ano i te paepae ki te wai koropupu.
6. Mehemea te turoro kei te haereere i waho, me mau e ia he patara hei tuwhanga mona ki roto. Me pera ano te horoi i te paepae kua korerotia ake ra.
7. Kaua rawa te turoro e mare ka tuwha ki te tiriti ki te rori ranei.
8. Kaua te turoro hei tukha ki roto i tona aikiha. Me tuwha ki runga pakaru kaka ka tahu atu. He pai te pepa ngohengohe, a, ka tahu atu.
9. Kaua te turoro hei horo i tona mare, kei haere te mate ki etahi atu wahi o tona tinana.
10. Kaua te turoro e kahi, e tuku ranei i a ia kia kihingia.
11. Kaua te koka kahi e whakangote i tona "pepi."
12. Me pefeti, kapu, nahi, motuhake ma te turoro kohi. Me motu ke he wahi horoinga i ena taputapu kaua hei tata mai ki nga paepae kai a te hunga ora.
13. Mehemea i tupeno te makere o te mare ki runga i te puroa o te whare, me ukui ki te maramara kakahu ka tahu ki te ahi. Hei muri ka riringi he Carbolic kaha ki runga i te wahi i tau ra te mare.
14. Ko te ruma i nohia e te kahi, me ata horoi marire, pera me te horoi i nga ruma i nohia e te tangata piwa. Kia tino ma rawa ka tuku ai i tetahi tangata ki roto noho ai.
15. Ko te hau pai te ora o te tangata. No reira kei whakatiki te turoro ia ia. Me ngongo i te hau pai i nga wa katoa.
16. *I te auatea*, me noho te turoro i roto i te ruma hauangi, hau pai. Kia maroke taua ruma, kia teitei ake hoki i te oneone. *Me puare nga wini i nga wa katoa*. Me maha nga haora o te ra e pau i a ia ki waho haereere ai. Kaua hei mahi nui, kaua hei tuku i a ia kia nenge, kaua hoki hei werongia e te matao.
17. *I te po*: Ko ia anake hei tona ruma moe ai kia rahi te ruma, kia whai hau pai, kia maroke hoki. Me puare nga wini, te raro, te runga, i te ao, i te po ahakea rangi pai ahakoa rangi marangai.
18. *Otira, ko te tino karo o te kahi, ko te tuku mai i te hau pai, me nga hihiri o te ra ki roto ki nga ruma katoa o te whare.*

(Taria te Roanga.)

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.